

(ПЕРЕ)ВИНАЙДЕННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В УКРАЇНІ: МОДЕЛІ, ПРАКТИКИ ТА ДИСКУРСИ

Передмова

Володимир Кравченко

Канадський інститут українських студій, Альбертський університет

Сергій Посохов

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: 0000-0003-1390-0625

Жорстока повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України, не є найкращим часом для рефлексій на тему мультикультуралізму в Україні. Країна зіткнулася з черговим екзистенційним викликом, як це вже було не раз в українській історії. Російська агресія спровокувала потужну хвилю національної мобілізації в Україні. Суперечливе, амбівалентне й донедавна мляве українське національно-державне будівництво перейшло ту червону лінію, за якою воно стало незворотним. Проте логіка його розвитку нерідко суперечить вимогам і критеріям європейської інтеграції.

Війна зробила різнокольоровий український політичний та культурний ландшафт чорно-білим. Принаймні на певний час. Проте саме цей час є сприятливим для радикальної трансформації і національної (ре)ідентифікації колишньої радянської республіки. Війна не залишає багато місця й часу для пошуку політичних альтернатив і компромісів. Проте війна не може тривати вічно. Після її переможного завершення українське суспільство знову постане перед необхідністю пошуку формули для узгодження потреби державно-національної консолідації з успадкованим від історії та географії різноманіттям європейського пограниччя.

Проблема культурного різноманіття України нікуди не поділася й ніколи не зникне з порядку денного. Її можна й треба описувати з різних перспектив і під різними іменами. Термін «мультикультуралізм» у цьому випадку нічим не гірший за будь-які інші дефініції. Питання лише в тому значенні, яке йому надається. Найчастіше його пов'язують із етнічністю (Kulyk 2022). Хоча подібна інтерпретація спричиняє обґрунтовані сумніви, вона є чи не головною підставою для того, щоб сумніватися в придатності доктрини мультикультуралізму для України (Kuzio 2005).

Скептицизм щодо політики етнічного мультикультуралізму в українському суспільстві пояснюється не лише особливостями українського національно-державного розвитку. Його не могли не підтримати публічні заяви лідерів провідних країн Європи – Великобританії, Франції та Німеччини – щодо провалу цієї політики. Ідея національної державності довела свою спроможність протистояти ідеям глобалізації та «кінця історії». Тим більше це стосується тих народів і країн, чия національна державність є відносно новою. Приклад сусідніх з Україною країн

доводить, що приєднання до Європейського Союзу чи НАТО не нівелює ні регіональної, ні національної специфіки його членів.

Головна специфіка української історії та географії – у російському чиннику, який був і залишається найпотужнішим викликом українському національно-державному будівництву. Цей чинник має як зовнішній, так і внутрішній виміри. Відповідно до перепису 2001 року, в Україні налічувалося більше 8 мільйонів росіян, що становило 17 % від населення держави. Якими б не були критерії для визначення «російськості», вона залишається набагато ширшою і при цьому недостатньо артикульованою категорією.

«Російськість» в Україні не зводиться до мови. Вона тісно переплетена з радянськими та панславистськими елементами самоідентифікації, не кажучи вже про роль православної релігії та імперської традиції. Ці елементи, своєю чергою, можуть поєднуватися як з українською, так і російською модерною ідентичністю. Війна лише прискорила процеси фрагментації гібридних ідентичностей, успадкованих від минулого та їхньої реструктуризації. Але при цьому саме поняття «українськості» також не може не змінюватися. Характер і наслідки цих змін стануть зрозумілими лише з певної історичної дистанції, залежно від того, чим завершиться російсько-українська війна.

Усі інші етнічні меншини, що проживають на території України (білоруси, молдовани, кримські татари, болгары, угорці – називаємо лише ті, що становили до 0,6 % населення країни в 2001 році кожна), є предметом пильної уваги з боку як європейських інституцій, так і урядів сусідніх країн. Забезпечення їхніх прав на збереження й розвиток національної культури є однією з вимог для членства України в Європейському Союзі. Проте вважати, що це питання має лише демократичний вимір і не позбавлене націоналістичних і геополітичних спекуляцій, було би великою наївністю. Приклад сусідньої Угорщини в цьому випадку не є самотнім.

Ідея цієї збірки статей народилася в процесі підготовки до відзначення 50-ї річниці канадської політики мультикультуралізму в 2021 році. Ми планували дослідити, якою мірою доктрина мультикультуралізму надається для демократичної трансформації України та як вона коригується українським досвідом національно-державного будівництва.

Обидві зазначені теми вже тривалий час перебувають у центрі уваги Програми дослідження сучасної України та Програми Ковальських Канадського інституту українських студій Альбертського університету (The Contemporary Ukraine Studies Program and the Kowalsky Program of the Canadian Institute of Ukrainian Studies). Вони дістали підтримку з боку дослідників Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, які ще 2018 року почали реалізацію міждисциплінарного проєкту «Практики саморепрезентації багатонаціональних міст в індустріальну і постіндустріальну добу»; цей проєкт невдовзі отримав назву «CityFace», що метафорично пояснювала його спрямованість. Метою зазначеного проєкту стало дослідження символічного простору п'яти міст України (Дніпро, Донецьк, Запоріжжя, Одеса, Харків), виявлення «обличчя» цих міст та аналіз трансформацій ідентичності їхніх мешканців з середини XIX століття і до сьогодні (з акцентом на

пізньорадянському часі та на сучасності). Упродовж трьох років група дослідників із зазначених міст, до якої увійшли понад шістдесят осіб, вивчала широкий спектр проблем, які стосуються саморепрезентації та соціально-культурної гібридності міста в порівняльному, регіональному та національному контекстах. Організаторів і учасників проекту особливо цікавили проблеми культурного континуїтету, історичної спадщини та політики пам'яті¹. Результати досліджень знайшли відображення в колективній монографії (Kravchenko & Posohov 2021).

Продовженням проекту «CityFace» став наступний спільний проєкт Канадського інституту українських студій та Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, який стартував 2021 року під назвою «Культурна мозаїка міста»². Основні зусилля тепер було заплановано сконцентрувати на тому, щоби спробувати переосмислити ідею мультикультуралізму, зокрема стосовно України. Розглядаючи різноманітні значення мультикультуралізму (ознака демографічного різноманіття, політична філософія рівності, набір політичних і культурних практик або публічний дискурс), учасники проєкту планували зосередити увагу на досягненнях, можливостях і складнощах застосування різних моделей мультикультуралізму з європейської та глобальної (порівняльної) позиції. Уже під час розроблення проєкту було сформульовано питання, які мали стати засадничими для його учасників, зокрема: Чи сумісні ідея та практика мультикультуралізму з процесом пострадянського будівництва національної держави? Які принципи мають стати основою в розробленні політики гармонізації етнічної та релігійної різноманітності? З орієнтацією на сьогоденну Україну, як можна спрогнозувати вплив таких чинників нерівності, як стать, раса, клас, сексуальність на формування ідентичностей та політичну консолідацію суспільства?

Передбачалося, що внаслідок здійснення проєкту буде зібрано експертні оцінки щодо особливостей українського мультикультуралізму впродовж 1991–2022 років, проаналізовано регіональні аспекти політики ідентичності в Україні, а також окреслено основні її напрямки. Дослідження мало сприяти розвитку толерантності й пошуку консенсусу між представниками різних етнічних і субкультурних груп України. Враховуючи останнє, не дивно, що для реалізації мети проєкту та пошуку відповідей на зазначені вище питання було запропоновано поєднати науку й мистецтво, порівняти експертні думки та погляди пересічних людей. Відповідно в межах проєкту планувалося одразу кілька заходів: видання збірника наукових праць, проведення наукового семінару, а також організація виставки «Кольорові скельця: життя посеред інших» у грудні 2021 року в центрі сучасного мистецтва «ЄрміловЦентр» (м. Харків). Дещо із запланованого встигли зробити³, попри перешкоди, які постали у зв'язку із пандемією коронавірусу, щось мало бути реалізовано в 2022 році...

Війна внесла в ці плани істотні корективи. Деякі учасники проєкту були змушені відмовитися від участі в ньому через вимушену еміграцію. Інші втратили інтерес до

---

¹ Детальніше про це див.: Posokhov 2022.

² Про зазначені проєкти можна дізнатися на сайті CityFace (<https://cityface.org.ua>).

³ Зокрема, було підготовлено заплановано виставку, втім, її презентація відбулася онлайн. Див.: <http://yermilovcentre.org/exhibitions>.

проблеми мультикультуралізму, яка відійшла на другий план порівняно з важливішими темами. Лише окремі дослідники зуміли довести свої праці до рівня публікації. Якою мірою вони відображають нинішній стан вивчення проблеми мультикультуралізму в Україні, судити читачам. Наше завдання полягало в тому, щоби підтримати в науковому середовищі інтерес до проблеми, яка рано чи пізно знову постане перед майбутнім членом європейського співтовариства.

Бібліографія:

- Kravchenko, V. and Posohov, S. (2021). *U poshukah oblichchja mista: Praktyky samoreprezentacii bagatonacional'nyh mist v industrial'nu i postindustrial'nu dobu* [from Ukr.: In the quest for a city's face: Practices of self-representation of multinational cities in the industrial and postindustrial times]. Kharkiv: Vydavnytvo Tochka.
- Kulyk, V. (2022). Is Ukraine a Multiethnic Country? *Slavic Review* 81(2): 299–323.
- Kuzio, T. (2005). Western Multicultural Theory and Practice and its Applicability to the Post-Soviet States. *Journal of Contemporary European Studies* 13(2): 221–237
- Posokhov, S. (2022). Exploring the Face of the City. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. Історія* 61: 10–26.